

УДК 378:373.3.091.12.011.3-051:78(045)

Дорошенко Т. В.

**СТВОРЕННЯ МИСТЕЦЬКО-ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА
ЯК ВАЖЛИВА УМОВА РЕАЛІЗАЦІЇ СУБ'ЄКТНО-ОСОБИСТІСНОГО ПІДХОДУ
У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ
ДО МУЗИЧНО-ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Стаття присвячена розкриттю актуальності проблеми вивчення умов, що впливають на розвиток особистості майбутнього вчителя початкової школи, пошуку засобів педагогічного стимулювання мотивації щодо здобуття необхідних знань, формування умінь і навичок музично-освітньої діяльності, обґрунтуванню доцільності створення мистецько-освітнього середовища як важливої умови реалізації суб'єктно-особистісного підходу в підготовці майбутніх учителів початкової школи до музично-освітньої діяльності, розкриттю розвивального потенціалу мистецько-освітнього середовища та визначенню показників його результативності.

У статті представлено авторське визначення поняття «мистецько-освітнє середовище», зроблено висновок про те, що створення мистецько-освітнього середовища, де майбутній учитель початкової школи набуватиме досвіду власного творчого самовираження, є важливою умовою реалізації суб'єктно-особистісного підходу в підготовці його до музично-освітньої діяльності.

Ключові слова: мистецько-освітнє середовище, учитель початкової школи, показники результативності, музично-освітня діяльність, суб'єктно-особистісний підхід, підготовка, аудиторна та позааудиторна діяльність.

Постановка проблеми. Новітні тенденції в розвитку суспільства, прискорення темпів науково-технічного прогресу, зростання обсягу наукової інформації актуалізують проблему особистісного зростання студентів – майбутніх учителів початкової школи, що пов'язано з формуванням у них потреби в саморозвитку, активізацією прагнення до самовираження та самореалізації.

Майбутній учитель початкової школи має досягнути високого рівня розвитку таких особистісних характеристик, як інтелектуальні здібності, розвинена емоційна сфера, висока загальна культура, нахил до мистецтва, розвинені художні й музичні здібності. Від спрямованості особистісних характеристик учителя суттєво залежить можливість упровадження новітніх систем освіти, розроблення оптимального змісту навчання, сучасних його технологій.

Нові пріоритети освіти, трансформація її в напрямку гуманізації, впровадження особистісно-орієнтованого навчання та виховання, потреба суспільства у професійній підготовці компетентного вчителя початкової школи актуалізують проблему обрання теоретичним підґрунтям зазначеної підготовки суб'єктно-особистісний підхід, сутність якого полягає у визнанні провідним чинником досягнення результативності зазначеної підготовки спрямування педагогічних зусиль на формування особистісних якостей і професійної компетентності студента шляхом актуалізації його суб'єктності, вивчення умов, що впливають на розвиток особистості, пошуку засобів педагогічного стимулювання мотивації щодо здобуття необхідних знань, формування умінь і навичок професійної діяльності.

Особливого сенсу у зв'язку з обмеженими можливостями наявної системи музичної підготовки майбутнього вчителя початкової школи набуває реалізація гуманістичної парадигми в процесі професійного становлення, що пов'язано з включенням майбутнього вчителя у ціннісно-смісловий світ культури, зокрема, музичної, шляхом створення у вищому навчальному закладі мистецько-освітнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Учені надавали великого значення освітньому середовищу, в якому відбувається становлення особистості того, хто навчається. Освітнє середовище було предметом аналізу в роботах В. Сухомлинського [11], який підкреслював значущість спільної творчої діяльності педагогів і вихованців у різних формах позакласної роботи. У контексті розвитку дитини проблему створення суспільного середовища розглянуто в працях П. Блонського [1], С. Шацького [13]. Учені зазначали, що оточення опосередковано впливає на емоційний стан дитини, активізуючи внутрішні чинники становлення особистості. О. Леонт'єв [6] підкреслював, що освітнє середовище – це те, що створено людиною. Психологи (С. Рубінштейн [9], Г. Костюк [5]) зауважили, що середовище варто розглядати і як результат діяльності людини, і як показник її творчого саморозвитку. Ця позиція набуває особливого значення в підготовці майбутніх учителів, професійна діяльність яких

зумовлює роль не тільки споживача наслідків участі, діяння в середовищі, а й учасника створення цього середовища. Л. Виготський [2] уважав, що оточення дитини є джерелом виникнення її особистісних якостей [2, с. 265].

Серед авторів, які досліджували проблеми взаємодії особистості з оточенням, можна назвати й таких, як В. Слободчиков, А. Хуторської, В. Ясвін та інші. На думку В. Ясвіна, освітнє середовище визначає систему впливів й умов формування особистості, створення можливостей для її розвитку, які містяться як у соціальному, так і в просторово-освітньому оточенні [14, с. 14].

О. Реброва [8], досліджуючи проблеми формування національної ментальності майбутніх учителів музики, дійшла висновку, що культурно-освітнє середовище можна інтерпретувати як фрагмент культурно-освітнього простору – педагогічно інтегрованої реальності, яка створює умови для вирішення конкретної педагогічної мети відповідно до смислових вимог суспільства. О. Комаровська [3] підкреслила, що в мистецькому навчальному закладі освітній простір перетворюється на художньо-освітній, для якого є характерними специфічні ознаки, пов'язані з мистецькою діяльністю учнів. Л. Тросльнікова [12] визначила художньо-освітній простір як художню й освітню життєтворчість особистості в умовах конкретно визначеної культурної парадигми, як величезну мережу більш чи менш замкнених циклів обертання художніх і освітніх практик.

Незважаючи на здобуті результати, отримані в роботах учених, залишається малодослідженою проблема мистецько-освітнього середовища у підготовці майбутніх учителів початкової школи до музично-освітньої діяльності. Поза увагою науковців лишилися питання, що визначають цілісність підходів до музичної підготовки студентів немусичних спеціальностей, зокрема не досліджено значення мистецько-освітнього середовища у підготовці майбутніх учителів початкової школи.

Мета статті – обґрунтувати доцільність створення мистецько-освітнього середовища як важливої умови реалізації суб'єктно-особистісного підходу у підготовці майбутніх учителів початкової школи до музично-освітньої діяльності, розкрити розвивальний потенціал мистецько-освітнього середовища та визначити показники його результативності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вища педагогічна школа покликана забезпечувати підготовку вчителя, зорієнтованого на особистісний та професійний саморозвиток, готового творчо працювати в освітніх закладах різного типу, здатного розвивати особистість учня.

Майбутні вчителі початкової школи стають відповідальними за формування елементів музично-естетичної культури молодших школярів, здійснюючи музично-освітню діяльність шляхом проведення уроків музичного мистецтва, організації музично-виховних заходів.

Показово, що в системі змістових модулів, які визначають необхідні фахові вміння вчителя початкової школи (професійна й практична підготовка), значна увага приділена музичному вихованню як засобу всебічного гармонійного розвитку молодших школярів.

З огляду на зазначене, необхідно зацентувати роль художньо-естетичної підготовки вчителя початкової школи, яку не варто розглядати як формування вузькоспеціальних навичок (співати, диригувати, грати на музичному інструменті тощо). Вчитель початкової школи повинен бути своєрідним «транслятором» національної і світової художньої культури. Створення мистецько-освітнього середовища значно розширює освітні й культурні горизонти, порівняно з тим, що передбачено межами чинних програм підготовки фахівця зазначеного профілю. Людина, осмислюючи середовище, де відбувається її становлення і розвиток, відповідним чином вибудовує свою поведінку й оцінює власну діяльність.

Ми визначаємо мистецько-освітнє середовище як систему, що об'єднує аудиторну й позааудиторну діяльність майбутніх учителів з метою вдосконалення підготовки до музично-виховної роботи в школі через розширення можливостей самореалізації в мистецько-педагогічній діяльності. Цілісність цієї системи досягається на основі забезпечення взаємовпливу та взаємозумовленості аудиторної й позааудиторної діяльності й передбачає стимулювання особистісної зацікавленості студентів у музичній і педагогічній діяльності.

Педагогічна дієвість взаємозв'язку художнього й освітнього, поєднання практичного й теоретичного вимірів в структурі мистецько-освітнього середовища зумовлює його роль у життєстановленні людини, у формуванні її професійних якостей. Художньо-освітній простір у поєднанні аудиторної і позааудиторної діяльності надає додаткові можливості цілеспрямованій системі підготовки студентів до музично-освітньої роботи в початковій школі. Серед них виокремлюємо підсилену актуалізацію суб'єктності студентів, яка ґрунтується на дотриманні єдиних художньо-педагогічних орієнтирів, таких як забезпечення опосередкованості педагогічного супроводу музичних дій студентів, прояв активності їхнього самостійного художньо-інтерпретаційного мислення, обмеження прямих указівок з боку викладачів чи керівників художніх колективів щодо характеру музично-виконавської діяльності. Суб'єктний характер діяльності в мистецько-освітньому просторі уможливується, зокрема, за рахунок надання студентам змоги брати участь у різних музичних гуртках, а це зумовлює врахування індивідуальних схильностей студентів у музичному мистецтві – тяжіння до інструментального виконавства, сольного чи хорового співу, до музично-просвітницьких форм тощо.

Мистецько-освітнє середовище уможливує гнучкість змісту мистецької діяльності студентів, варіативність підходу до вибору художнього матеріалу, не обмеженого програмними вимогами, до методів його засвоєння в різних формах діяльності і характеризується перевагою практичних форм музичного розвитку студентів. Надання переваги практичним формам музичного навчання означає широке залучення студентів до музикування, до пізнання музики шляхом безпосередньої діяльності, а не тільки умоглядного засвоєння закономірностей музичного мистецтва.

Діяльність майбутніх учителів у мистецько-освітньому середовищі сприяє актуалізації комунікативної функції музичної діяльності, яка актуалізується в аудиторній і позааудиторній роботі, та ґрунтується на посиленні ролі художнього спілкування в досягненні мистецьких результатів, активізації музичної взаємодії студентів у процесі хорового співу, оркестрового, ансамблевого музикування, театралізованої діяльності.

Важливого значення набуває педагогічно кероване мистецько-освітнє середовище у формуванні естетичних смаків, художніх ідеалів майбутніх учителів початкової школи. Спонування до критичного сприймання художніх явищ активізує вибіркове ставлення студентів до музичних творів, сприяє об'єктивності оцінювання різнорідних векторів музичного життя сьогодення, спрямовує пізнання студентів на поглиблене осягнення змісту мистецтва. Майбутні вчителі мають активізувати здатність до аналітичного осмислення художніх переваг чи недоліків мистецтва, поширюваного в ЗМІ.

Система позааудиторної роботи сучасних студентів має характеризуватись наявністю різноманітних форм організації їхньої мистецької творчості, які б сприяли поглибленню й розширенню загального культурно-естетичного світогляду майбутніх учителів, розвитку музичних потреб і методів ефективної музично-освітньої діяльності в початковій школі (студентський клуб, що містить секції художньо-пізнавального характеру, у межах діяльності яких проводяться тематичні екскурсії, зустрічі з видатними митцями, дискусії-обговорення концертів «наживо» та представлених у мультимедійних засобах, диспути тощо).

Секція художньо-пізнавального характеру співіснує із секціями музично-виконавського й творчого характеру, що репрезентують такі види діяльності, як участь студентів у художніх колективах (музичних ансамблях, оркестрах, хорових колективах, музично-драматичних театрах тощо) та у гуртках індивідуального навчання (сольного співу, гри на музичних інструментах, диригентської практики тощо).

Художньо-аналітичне спрямування позааудиторної діяльності сучасних студентів може бути реалізоване в таких різновидах роботи, як збирання й класифікація фольклорних зразків, особливо зразків дитячого фольклору, рецензування поточного музичного життя в засобах масових комунікацій, анотації з питань музичної педагогіки тощо.

Окреслення специфіки впливу мистецько-освітнього середовища на підготовку майбутніх учителів початкової школи до музично-освітньої діяльності зумовлює потребу моніторингу й оцінювання результативності таких характеристик середовища: розмаїття форм аудиторної й позааудиторної діяльності, їхній виховний потенціал, мобільність, можливість зацікавлення студентів цими видами діяльності.

Підкреслимо, що під час оцінювання результативності впливу мистецько-освітнього середовища варто брати до уваги не тільки якості самого середовища, а й особистісні характеристики студентів. При цьому ми виходимо з філософського положення про взаємозв'язок внутрішнього і зовнішнього. Психологією визнано, що при оцінюванні внутрішніх факторів становлення особистості необхідно враховувати зміни в зовнішній ситуації. С. Рубінштейн писав, що розвиток особистості неодмінно передбачає взаємодію індивіда із середовищем, тому що особистість є одночасно об'єктом впливу і суб'єктом регуляції своєї поведінки [10, с. 100].

О. Леонтьєв зазначає, що вплив зовнішньої ситуації, як і вплив середовища, визначається щоразу не самим середовищем і не суб'єктом, що взяті в їхньому абстрактному, зовнішньому відношенні один до одного. Під час оцінювання ефективності розвитку явищ необхідно брати до уваги «єдність суб'єкта і його діяльності, особистості і середовища» [7, с. 20].

Отже, показником результативності змісту й структури мистецько-освітнього середовища можуть слугувати особистісні характеристики, такі як мотиваційні, що відтворюють сформованість інтересу майбутніх учителів до власного музичного розвитку, зорієнтованість студентів на художньо-пізнавальну діяльність, розширення ерудиції в мистецтві тощо. Певного значення в оцінюванні результативності мистецько-освітнього середовища набувають діяльнісно-творчі характеристики: рівень творчого розвитку студентів, їхня здатність до самостійного тлумачення творів, вибору варіативних способів опрацювання художнього матеріалу тощо. Здатність студентів до художньо-аналітичної діяльності розглянуто нами як яскравий показник результативності мистецько-освітнього середовища, оскільки сформовані в студентів підходи до оцінювання художніх явищ – важлива характеристика їхньої професійної майстерності в майбутній діяльності.

Значущою для нашого дослідження є думка Г. Костюка [4] про здатність внутрішніх і зовнішніх чинників впливати один на одного. Перебуваючи в суперечливій єдності взаємовпливу, зазначені чинники постійно переходять один в одного, а зовнішнє, об'єктивне, засвоюючись особистістю, стає внутрішньою умовою її подальшого розвитку.

Наведене положення теорії особистісного розвитку Г. Костюка стає підґрунтям нашої позиції щодо розуміння детермінованості професійного розвитку майбутніх учителів такою його активністю, завдяки якій перетворюється не тільки сам суб'єкт, а й оточення. Через пошук і привласнення суб'єктом параметрів мистецько-освітнього середовища, що найбільше його приваблюють і фіксуються, перетворюються й самі зазначені параметри. Оцінювання результативності мистецько-освітнього середовища відбувається за умови уважного перегляду таких характеристик, як насиченість позааудиторної діяльності, зокрема, кількість і різноманіття гуртків мистецького спрямування; кількісний склад учасників художніх колективів. Важливого значення надаємо показнику підвищення загальної успішності студентів з різних навчальних дисциплін, що опосередковано свідчить про творчо-виховний вплив позааудиторної роботи на підготовку студентів до професійної діяльності.

Однією з характеристик якості мистецько-освітнього середовища можна вважати регулярність проведення музично-освітніх заходів, занять у різних художньо спрямованих формах позааудиторної діяльності. Позитивні зміни, що відображають прогресивні тенденції розвитку музичного мистецтва й методики його навчання, є певним показником музично-освітнього середовища й можуть бути врахованими під час оцінювання його результативності.

Висновки. Отже, потреба якісної підготовки майбутніх учителів початкової школи до музично-освітньої діяльності актуалізує проблему створення мистецько-освітнього середовища у ВНЗ, за допомогою якого інтенсифікується становлення особистісної суб'єктності студентів.

Створення мистецько-освітнього середовища, де майбутній учитель початкової школи набудатиме досвіду власного творчого самовираження, значно розширює освітні й культурні горизонти, порівняно з тим, що передбачено межами чинних програм підготовки фахівця зазначеного профілю, і є важливою умовою реалізації суб'єктно-особистісного підходу в підготовці його до музично-освітньої діяльності.

Використані джерела

1. Блонский П. П. О национальном воспитании [Электронный ресурс] / П. П. Блонский // Научная педагогическая библиотека имени К. Д. Ушинского. Электронный архив. – Режим доступа : http://elib.gnpbu.ru/text/blonskiy_o-natsionalnom-vospitanii_1915/go,2;fs,1/
2. Выготский Л. С. Проблемы развития психики / Л. С. Выготский ; под ред. А. М. Матюшкина. – М. : Педагогика, 1983. – 368 с. – (Собрание сочинений : в 6 т. Т. 3).
3. Комаровська О. А. До поняття освітнього простору: філософський та психолого-педагогічний аспекти / О. А. Комаровська // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання. – К., 2011. – Вип. 19. – С. 96-101.
4. Костюк Г. С. Избранные психологические труды / Г. С. Костюк. – М. : Педагогика, 1988. – 304 с.
5. Костюк Г. С. Умови психічного розвитку / Г. С. Костюк // Соціальний педагог. – 2007. – № 9. – С. 61-63.
6. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1977. – 304 с.
7. Леонтьев А. А. Деятельность и общение / А. А. Леонтьев // Вопросы философии. – 1979. – № 1. – С. 121-132.
8. Реброва О. Є. Теорія і методика формування художнього ментального досвіду майбутніх учителів музичного мистецтва та хореографії : автореф. дис. ... доктора пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання музики» / Реброва Олена Євгенівна ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2013. – 44 с.
9. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2002. – 720 с.
10. Рубинштейн С. Л. Принцип творческой самодеятельности (к философским основам современной педагогики) / С. Л. Рубинштейн // Вопросы психологии. – 1986. – № 4. – С. 101-108.
11. Сухомлинський В. О. Пависька середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5 т. – К., 1977. – Т. 4. – С. 7-393.
12. Троєльнікова Л. О. Художньо-освітній простір як культуротворчий чинник розвитку українського суспільства у ХХ столітті : автореф. дис. ... доктора мистецтвознавства : спец. 26.00.01 «Теорія та історія культури» / Троєльнікова Людмила Олексіївна ; Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. – К., 2009. – 44 с.

13. Шацкий С. Т. Педагогические сочинения : в 4 т. / С. Т. Шацкий. – М. : Просвещение, 1964. – Т. 3. – 429 с.
14. Ясвин В. А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В. А. Ясвин. – М. : ЦКФЛ РАО, 1997. – 248 с.

Doroshenko T.

**ART AND EDUCATION ENVIRONMENT CREATION
AS AN IMPORTANT FACTOR FOR SUBJECTIVE AND PERSONAL APPROACH IMPLEMENTATION
INTO FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS' TRAINING
FOR MUSIC AND EDUCATION WORK**

The issue discloses the urgency of studying the conditions which influence the future primary school teachers' personal development, and searching for the means which stimulate pedagogical motivation for getting necessary knowledge and professional skills.

It has been emphasized that humanistic paradigm in education and limited opportunities of future primary school teachers' music training system activated the problem of subjective and personal targets of the professional training in the conditions of contemporary high school. They are as following: choosing subjective and personal approach as the theoretical basis for the training; future teachers' independence development; students introduction to axiological and semantic world of culture, music culture, in particular, by means of art and education environment creation.

The object of the article is to rationale the art and education environment creation as an important factor for personal and subjective approach implementation into future primary school teachers' training for music and education work; to reveal the developmental potential of art and education environment and determine its results.

The analysis of scientific approaches to the problem of individual interaction with the environment has been done; the essence of the definition «education environment» has been studied. It has been found that contemporary scientific achievements concern a number of significant issues connected with education environment influence personal becoming. It has been pointed out that the environment is to be considered both as a result of human activity and a measure of his creative self-development.

The role of music and aesthetic education in the process of future primary school teachers' professional training has been defined. It shouldn't be considered as highly specialized skills development due to teacher's being a kind of an «interpreter» of national and world cultures.

Author's definition of «art and education environment» has been suggested in the issue. It is the system which combines the future teachers' classroom and extracurricular activities with the purpose of their music and education training improvement for work at school through the opportunities enhancement of self-realization in artistic and educational work.

It has been concluded that art and education environment creation, where future primary school teachers will get the experience of personal creative self-expression, significantly expands the educational and cultural horizons in comparison with those demanded by the existing professional training programs, and is an important condition of subjective and personal approach implementation into professional training for music and education work.

Key words: *art and education environment, the primary school teacher, results indicators, music and education work, subjective and personal approach, training, classroom and extracurricular activities.*

Стаття надійшла до редакції 15.03.2017 р.